

Prof. dr hab. Helena Sęk  
profesor emerytowana  
Instytut Psychologii UAM

## RECENZJA

**Pracy doktorskiej mgr Justyny Kuświk pt. *Wypalenie zawodowe polskich polityków i jego uwarunkowania* napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jolanty Miluskiej, przygotowana na zlecenie Rady Naukowej Instytutu Psychologii PAN w Warszawie (wersja 2018)**

Aktualna ocena dotyczy pracy doktorskiej mgr Justyny Kuświk zmienionej w stosunku do tej, którą oceniałam w roku 2016. Zostaną w niej zachowane wszystkie pozytywne fragmenty poprzedniej recenzji, nowe będą odniesienia do tekstów zmienionych.

Warto podkreślić, że autorzy badań nad ryzykiem wypalenia w zawodach społecznych zaliczają wprawdzie do tej grupy zawód polityka, rzadko jednak podejmują pogłębione badania nad tą grupą zawodową w tym kontekście. Dotyczy to zwłaszcza badań polskich. Nina Ogińska-Bulik (2003) w szeroko zakrojonych badaniach nad stresem i wypaleniem w zawodach usług społecznych nie uwzględniła wśród 14 grup zawodowych polityków, mimo iż w tej samej pracy pisze, że należą oni do grupy ryzyka wypalenia. Mgr Kuświk podjęła ten trudny temat. Niektóre Jej analizy teoretyczne i badania empiryczne przynoszą nowe spojrzenie na tę problematykę i budzą szereg ważnych, ale też krytycznych refleksji.

Na wstępie Autorka przedstawia wybrane, ale ważne koncepcje wypalenia zawodowego i określa swoje preferencje w tym zakresie. Wybiera do dalszych analiz koncepcję wielowymiarową Ch. Maslach w jej pierwotnym kształcie jako syndrom składający się z wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji i obniżonego poczucia dokonań osobistych. Doktorantka przedstawia przemiany w tym podejściu i referuje także modyfikację koncepcji autorstwa Maslach i Leitera (2010, 2011), w której zamiast depersonalizacji pojawia się pojęcie cynizmu, a obniżenie poczucia dokonań osobistych ujmuje się raczej jako brak efektywności działania. Analizując przyczyny wypalenia autorzy ci akcentują w tym zmodyfikowanym podejściu niedopasowanie w

relacjach pracownik–praca. Doktorantka zdaje się wybierać podejście pośrednie. Akcentuje bowiem w rozdziale pierwszym znaczenie stresorów w pracy i doświadczanego stresu w roli zawodowej oraz znaczenie kompetencji i strategii radzenia sobie ze stresem. Do tego ujęcia zjawiska wypalenia starała się dostosować operacjonalizację zmiennych wypalenia i stresu zawodowego oraz dostępne w Polsce narzędzia badań. Ten wybór umożliwia porównywanie badań z zakresu wypalenia zawodowego.

Punkty poświęcone problematyce stresu zostały znacznie zmienione. Wprowadzono nową pozycję Ireny Heszen *Psychologia stresu* (2013) – niestety w całej pracy cytowana jest wadliwie podając nazwisko, że autorką jest Irena Heszen – Niejodek. Generalnie wiedza o stresie została znacznie poszerzona, ale najważniejsze zmiany dotyczą sposobu referowania koncepcji Lazarusa i Folkman oraz Hobfolla. Podobnie pozytywne zmiany stwierdza się w części dotyczącej punktów o stresie roli zawodowej i radzenia sobie ze stresem. Dobrze omawiana i analizowana jest część dotycząca związków czynników psychologicznych z wypaleniem zawodowym. Poczucie własnej skuteczności opisano najszerzej co stanowi bardzo dobre uzasadnienie dla wprowadzenia tej zmiennej jako zmiennej mediującej.

Interesujące są informacje ściśle związane z tematem i główną grupą badawczą, czyli stresu i wypalenia zawodowego w pracy polityka. Z danych statystycznych prac Sejmu i w roli radnych wyprowadza Autorka ważne dla badań grupy obciążeń, a są nimi zadania, brak nagród, brak akceptacji społecznej, brak wspólnoty w miejscu pracy, udział w konfliktach i kadencyjność. Niektóre w tych źródeł stresu są zgodne ze zmodyfikowaną koncepcją Maslach i Leitera.

Punkt 2<sup>1</sup> wprowadzenia ( *Psychologiczne czynniki specyficzne dla polityków*) nie pokrywa się wprawdzie z kompetencjami recenzentki, ale stanowi bardzo ciekawą lekturę. W odróżnieniu od rozdziału pierwszego ( *Wypalenie zawodowe i jego uwarunkowania*) cechuje go spójność i czytelność. Autorka pokazuje w nim jak bogata jest literatura polska i jak ważne prowadzono w tym zakresie badania dotyczące motywów aktywności politycznej, roli wartości i postaw w polityce, myślenia politycznego, a zwłaszcza poziomu dojrzałości politycznej oraz kompetencji w realizacji roli zawodowej polityka.

---

<sup>1</sup> Szkoda wielka, że Autorka nie ponumerowała punktów w spisie treści. Utrudnia to pisanie recenzji.

W punkcie 3 (*Rola polityka...*) opisano i przeanalizowano szczegółowo rolę zawodową polityka, jej trudności i dylematy. Ciekawy jest podział na polityków (członków partii) i urzędników. Dobrze opisano też ustawowe zobowiązania polityków. Z punktu widzenia tematu i projektu badań empirycznych szczególnie ważne są analizy dotyczące konfliktu ról w polityce, znaczenia wyboru w sytuacji konfliktu między sprawnością a moralnością. Także styl podejmowania decyzji politycznych jest źródłem stresu. Obciążenia zawodowe wynikają też z działań polityka w przestrzeni publicznej (aktywność wizerunkowa, wystąpienia publiczne, styl komunikowania się - ideowy, pragmatyczny i mieszany). Autorka przedstawia także konflikty i stresory pochodzące z przestrzeni partyjnej.

Na zakończenie Wprowadzenia Autorka przedstawia w odrębnym punkcie założenia modelu badań własnych. Są to rozważania zawarte na stronach 190-211. Autorka nie ujmuje tych założeń hipotetycznych w języku weryfikowanych zmiennych prezentuje natomiast 3 schematy graficzne, z których można wydedukować o jakie zależności będzie chodziło w badaniach własnych, o których mowa jest w części „BADANIA WŁASNE”. Jest to dopuszczalne rozwiązanie, ale rzadko stosowane w pracach psychologicznych. Autorka komentując znaczenie tych schematów przywołuje planowane statystyki. Rysunek 3 (s.200) komentuje np. w następujący sposób „*Rysunek 3 reprezentuje model podlegający weryfikacji za pomocą modelowania równań strukturalnych i jest modelem uniwersalnym dla wszystkich analizowanych grup badawczych*” (s.197).

Na następnych stronach Autorka przedstawia 4 główne problemy pracy dotyczące wypalenia w grupie polityków i grup porównawczych, zróżnicowania i roli czynników sprawczych dotyczących sytuacji stresu i zmiennych podmiotowych. Nadal każdy z tych problemów bardzo uszczegóławia. Powoduje to, że weryfikowano 35 hipotez co nadal powoduje zbyt szczegółową analizę danych, dyskusję i formę podsumowania. Należy przypuszczać, że tej części pracy nie można było zmienić.

W punkcie 3 rozdziału IV przedstawiono w skrócie zmienne nie podając do jakiej grupy one należą (x czy y), głównie po to, aby przejść do wskaźników i zastosowanych narzędzi badań. Opis zastosowanych narzędzi jest poprawny. Warto też zaznaczyć, że wybrano takie narzędzia do badania stresu pracy, strategii radzenia sobie i wypalenia, które umożliwiają porównania z innymi badaniami nad wypaleniem w zawodach społecznych.

Opis badanych grup oraz tabela 2 (s.226) nie są wystarczająco jasne. Usunięto natomiast błąd z poprawianej wersji ze strony 188.

Analizę wyników przeprowadzono poprawnie i bardzo szczegółowo dostosowanymi do hipotez testami analiz statystycznych. Treściowa analiza uzyskanych wyników jest także bardzo szczegółowa. Z tabel usunięto braki i znacznie poprawiono ich czytelność – jest ich łącznie 34. Ryciny mediacji opisano poprawnie i dobrze oznakowano. Rysunki 22, 23, 24 - są odpowiednikami modeli zakładanych w części teoretycznej szkoda, że dane czyta się z nich z trudnością. Zostały one jednak podsumowane w odpowiednich tabelach, przypominających szczegółowe hipotezy i typ ich weryfikacji (potwierdzenie, vs. zaprzeczenie). Dało to możliwość podsumowanie i stworzenia 26 wniosków końcowych (s.318-320). Wnioski te można było tak podsumować, aby wybrać dominujące trendy zależności między zmiennymi.

Zdecydowanie pozytywnie trzeba ocenić obszerne „PODSUMOWANIE”. Dyskusja jest wnikliwa i ciekawa. Autorka wykorzystuje w niej trafnie literaturę przedmiotu analizowaną w części teoretycznej. Trafne są też uwagi o ograniczeniu badań własnych i wnioski aplikacyjne.

Odnosząc się do zmienionej wersji pracy doktorskiej można stwierdzić, że  
Autorka

- Podjęła ważny i bardzo trudny temat
- Poprzedziła badania własne obszernymi studiami literatury na temat wielu zagadnień – stresu, zwłaszcza stresu pracy zawodowej, wypalenia, roli zawodowej polityka i wielostronne analizy elementów pracy polityka oraz licznych uwarunkowań sytuacyjnych i podmiotowych. W nowej wersji pracy znacznie poprawiła sposób referowania problematyki stresu – zwłaszcza koncepcji Lazarusa i Folkman, pozytywnie zaakcentowała wkład A. Antonovskyego i poszerzyła koncepcję Hobfolla. Podobnie znacznie poprawiono tematykę radzenia sobie ze stresem oraz związku czynników psychologicznych ze stresem i wypaleniem. Wiedza o własnej skuteczności najlepiej uzasadnia rolę mediatora.
- W oparciu o wprowadzenie także tematyki stresu pracy i roli zawodowej polityka dokonała właściwego ustalenia celu i hipotez badawczych
- Właściwy jest dobór narzędzi do badania wybranych zmiennych, przy pomocy których przeprowadzono trudne badania

- Dobra jest też analiza wyników badań przy pomocy dostosowanych procedur statystycznych, a formalne błędy sygnalizowane w poprzedniej recenzji usunięto
- Autorka uzyskała w swoich badaniach empiryczne dowody na odmiennosc zjawiska stresu, wypalenia i niektórych uwarunkowań między badanymi grupami (polityków, kierowników i pielęgniarek).
- Wyniki swoich badań próbowała podsumować i poddała szczegółowej dyskusji.

Podstawowym brakiem całej pracy jest jednak nadal niewystarczająca selekcja danych o stresie. Część ta nie posiada już zasadniczych błędów jest jednak zbyt obszerna i wadliwie ustrukturuwana, a nowa publikacja o stresie została błędnie zacytowana o czy piszę na wstępie recenzji. Nadal uważam, że brak teoretycznego modelu zależności między zmiennymi (jest statystyczny), a liczba problemów szczegółowych i odpowiadających im hipotez jest zbyt drobiazgową, co rzutuje na sposób referowania wyników.

### **Reasumując**

Stwierdzam, że mgr Justyna Kuświk podjęła trudny temat stresu i wypalenia u polityków. Przedstawiła bardzo dokładne studia literatury na temat stresu pracy różnych społecznych zawodów, w tym szczególnie w roli polityka. Dokonała samodzielnej analizy związków między czynnikami sytuacyjnymi i psychologicznymi, zwłaszcza podmiotowymi a wypaleniem zawodowym. Przeprowadziła trafne badania. Dobrze je opracowała od strony metodologicznej i statystycznej i otrzymała ważne wyniki. Do najciekawszego wyniku należy zaliczyć ten, który wskazuje na istotnie niższy poziom wypalenia u polityków – w sferze emocjonalnego wyczerpania i depersonalizacji. Wymagałoby to jednak dalszej refleksji i badań w zmienionych warunkach. Biorąc pod uwagę dokonane zmiany w stosunku do wersji doktoratu z 2016r. stwierdzam, że aktualna postać recenzowanej pracy spełnia wymogi jakie Ustawa o Stopniach i Tytule Naukowym (Dz.U.2014, poz. 1852) stawia rozprawom doktorskim.

Poznań, 5 kwietnia 2018 r.

  
Prof. dr hab. Helena Sęk